

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i09.044>

O‘ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI MAQOLLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

To‘rayeva Dilafruz Erkinovna
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tilidagi maqollarning lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqol xalq og‘zaki ijodining ajralmas qismi sifatida millatning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentalitetini ifodalaydigan til birligi hisoblanadi. Tadqiqotda o‘zbek maqollarida jamoaviylik, oila va mehnat kabi qadriyatlarning, ingliz maqollarida esa individualizm va pragmatik yondashuvning ustunlik qilishi til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi nuqtayi nazaridan yoritiladi. Shuningdek, maqollarning obrazlilik, milliy koloriti va ularni tarjima qilishdagi lingvomadaniy to‘siqlar masalasiga alohida e‘tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: lingvomadaniyatshunoslik, maqol, milliy mentalitet, qadriyat, obrazlilik, madaniy kod, qiyosiy tilshunoslik.

Annotation: This article presents a comparative analysis of the linguocultural features of Uzbek and English proverbs. As an integral part of oral folklore, the proverb functions as a linguistic unit that reflects a nation's worldview, values, and mentality. The study highlights how collectivism, family, and labor dominate Uzbek proverbs, while individualism and pragmatism prevail in English proverbs, viewed through the lens of the interrelation between language and culture. Particular attention is given to the imagery, national coloring, and the linguocultural obstacles that arise when translating proverbs from one language into another.

Keywords: linguoculturology, proverb, national mentality, value, imagery, cultural code, comparative linguistics.

Аннотация: В данной статье представлен сопоставительный анализ лингвокультурных особенностей узбекских и английских пословиц. Пословица как неотъемлемая часть устного народного творчества является языковой единицей, отражающей мировоззрение, ценности и менталитет народа. В исследовании показано, что в узбекских пословицах преобладают коллективизм, семейные и трудовые ценности, тогда как в английских пословицах чаще проявляются индивидуализм и прагматизм, что рассматривается через призму взаимосвязи языка и культуры. Особое внимание уделяется образности, национальному колориту пословиц и лингвокультурным трудностям, возникающим при их переводе.

Ключевые слова: лингвокультурология, пословица, национальный менталитет, ценность, образность, культурный код, сопоставительное языкознание.

Kirish

Til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog‘liq hodisalar bo‘lib, har bir xalqning tili o‘sha xalqning dunyoqarashi, tarixi va turmush tarzini o‘zida mujassam etadi. Lingvomadaniyatshunoslik fani aynan shu bog‘liqlikni o‘rganuvchi soha sifatida til birliklarida aks etgan madaniy-milliy o‘ziga xosliklarni tadqiq qiladi. Maqollar ushbu jihatdan alohida qimmatga ega, chunki ular qisqa va lo‘nda shaklda xalqning necha asrlik hayotiy tajribasini, axloqiy-falsafiy qarashlarini va qadriyatlar tizimini ifodalaydi.

O‘zbek va ingliz xalqlari tillari turli til oilalariga mansub bo‘lib, bu xalqlarning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tuzumi va dunyoqarashi ham bir-biridan farq qiladi. Shu sababli ikki xalq maqollarida aks etgan lingvomadaniy kodlar ham o‘ziga xosdir. Ushbu maqolaning maqsadi o‘zbek va ingliz maqollarini lingvomadaniy nuqtayi nazardan qiyosiy tahlil qilish, ularda aks etgan milliy qadriyatlar, mentalitet va obrazlilik xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

Maqollarning lingvomadaniy birlik sifatidagi tabiati

Lingvomadaniyatshunoslikda maqollar “madaniy kod” tashuvchisi sifatida qaraladi, ya’ni ular orqali xalqning axloqiy me’yorlari, urf-odatlar va qadriyatlar tizimi avloddan avlodga uzatiladi. Maqol nafaqat til birligi, balki madaniy-tarixiy hodisa sifatida ham baholanadi, chunki uning mazmunida muayyan xalqning yashash sharoiti, xo‘jalik yuritish tarzi va ijtimoiy munosabatlari o‘z aksini topgan bo‘ladi. Shu boisdan maqollarni oddiy tarjima qilish emas, balki ularning ortida turgan madaniy ma’noni tushunish orqaligina to‘g‘ri talqin etish mumkin.

Maqollarning lingvomadaniy tahlili odatda quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi: birinchidan, maqolda qanday qadriyat yoki tushuncha ifodalanganligi (mazmuniy jihat); ikkinchidan, ushbu qadriyat qaysi obrazlar orqali ifodalanganligi (obrazli-badiiy jihat); uchinchidan, ikki xalq maqollarida o‘xshash mazmun turlicha obrazlar orqali berilishining sabablari (qiyosiy-madaniy jihat).

O‘zbek maqollarida lingvomadaniy xususiyatlar

O‘zbek xalq maqollarining aksariyatida jamoaviylik, mehmondo‘stlik, oila muqaddasligi va kattalarga hurmat kabi qadriyatlar yetakchi o‘rin tutadi. Masalan, “Birlikda – tiriklik”, “Hamkorlikda baraka bor” kabi maqollar jamoa bo‘lib yashash va hamjihatlikning ustuvorligini ko‘rsatadi. Oila mavzusidagi “Ota ko‘rgan o‘q yo‘nar, ona ko‘rgan to‘n bichar” kabi maqollar esa avlodlar o‘rtasidagi tajriba almashinuvi va oilaviy tarbiyaning ahamiyatini ifodalaydi.

Shuningdek, o‘zbek maqollarida mehnatga bo‘lgan munosabat alohida o‘rin egallaydi. “Mehnat qilsang – rohat topasan” maqoli mehnatning insonni ma’naviy va moddiy jihatdan boyitishini ta’kidlaydi. Diniy-axloqiy qarashlar ham o‘zbek maqollarida keng aks etgan bo‘lib, “Ota-onangni rizo qil, Xudo rizo bo‘lur” kabi maqollar ilohiy va oilaviy qadriyatlarning uyg‘unligini namoyish etadi. Bu holat o‘zbek xalqining kollektivistik dunyoqarashi va sharqona qadriyatlar tizimidan kelib chiqadi.

Ingliz maqollarida lingvomadaniy xususiyatlar

Ingliz maqollari, o‘z navbatida, individual erkinlik, shaxsiy mustaqillik va pragmatik yondashuvni yetakchi qo‘yuvchi qadriyatlarni ifodalaydi. “God helps those who help themselves” (Xudo o‘z-o‘ziga yordam berganlarga yordam beradi) kabi maqollar shaxsiy tashabbus va o‘z kuchiga tayanishni ustuvor qo‘yadi. “Time is money” maqoli esa vaqtni tejash va amaliy natijaga erishishga qaratilgan g‘arbona dunyoqarashni aks ettiradi.

Ingliz maqollarida tabiat va hayvonot olamiga oid obrazlardan (dog, cat, bird, fish) keng foydalanilishi ham xarakterlidir: “A bird in the hand is worth two in the bush”, “Let sleeping dogs lie” kabi maqollar bunga misol bo‘la oladi. Bu obrazlarning tanlanishi ingliz xalqining tarixiy turmush tarzi – dengizchilik, fermerchilik va qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq madaniy tajribasidan kelib chiqadi.

Qiyosiy tahlil: o‘xshashlik va farqlar

Ikki xalq maqollarini qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, mavzu jihatidan o‘zbek va ingliz maqollari ko‘p jihatdan o‘xshash bo‘lsa-da (mehnat, do‘stlik, aql, tajriba kabi) umuminsoniy mavzular, ularda foydalanilgan obrazlar va urg‘u berilgan qadriyatlar farqlanadi. Quyidagi jadvalda ushbu farq va o‘xshashliklar aniqroq ko‘rsatilgan:

O‘zbek maqoli / qadriyat	Ingliz maqoli / qadriyat
"Kuch– birlikda" (jamoaviylik)	"Every man for himself" (individualizm)
"Yaxshi do‘st yomon kunda bilinadi" (sadoqat)	"A friend in need is a friend indeed" (amaliy yordam)
"Mehnat qilsang – rohat topasang" (jamoaviy mehnat sharafi)	"No pain, no gain" (shaxsiy natija)
"Ota-onangni rizo qil, Xudo rizo bo‘lur" (diniy-oilaviy burch)	"God helps those who help themselves" (shaxsiy tashabbus)
"Sabrning tagi sariq oltin" (sabr-toqat)	"Look before you leap" (ehtiyotkorlik, oqilona qaror)

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, mavzular umuminsoniy xarakterga ega bo‘lsa-da, har bir xalq o‘z maqolida o‘ziga xos madaniy urg‘uni ifodalaydi: o‘zbek maqollarida jamoa manfaati va ma’naviy qadriyatlar, ingliz maqollarida esa shaxsiy mas’uliyat va amaliy foyda birinchi o‘ringa chiqadi.

Maqollarning tarjimasidagi lingvomadaniy muammolar

Maqollarni bir tildan ikkinchi tilga o‘girishda eng katta qiyinchilik ularning ortida turgan madaniy ma’noni saqlab qolishdir. So‘zma-so‘z tarjima ko‘pincha original matndagi obrazlilik va milliy koloritni yo‘qotadi, natijada maqol tarjima qilingan tilda tushunarsiz yoki ta’sirsiz bo‘lib qoladi. Shu sababli tarjimonlar ko‘pincha monand (analog) tarjima usulidan foydalanadilar, ya’ni maqolning mazmuniga mos keluvchi, lekin boshqa obrazlarga asoslangan ekvivalentni tanlaydilar.

Masalan, ingliz tilidagi “Don’t count your chickens before they hatch” maqoli o‘zbek tilida “Tuxumdan jo‘ja chiqmasdan sanama” shaklida deyarli aynan obrazli ekvivalentga ega bo‘lsa, “When the cat is away, the mice will play” kabi maqollar o‘zbek tilida butunlay boshqa obraz – “Sulaymon o‘lib, devlar qutuldi” – orqali ifodalanadi. Bu holat ikki xalqning madaniy-tarixiy tajribasi turlicha bo‘lganligi bilan izohlanadi va tarjimon nafaqat tilni, balki ikki madaniyatni ham chuqur bilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va ingliz maqollari ikki xalqning lingvomadaniy xotirasi, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini o‘zida mujassam etgan noyob til birliklaridir. O‘zbek maqollarida jamoaviylik, oila va diniy-axloqiy qadriyatlar, ingliz maqollarida esa individualizm, mustaqillik va pragmatizm yetakchilik qiladi. Ushbu farqlar ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tuzumi va mentaliteti bilan bevosita bog‘liqdir. Maqollarni qiyosiy o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarjimashunoslik sohalari uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, xalqlararo madaniy muloqotni chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mieder W. (2004). Proverbs: A Handbook. Westport: Greenwood Press.
2. Permyakov G.L. (1970). Ot pogovorki do skazki (Zametki po obshchey teorii klishe). Moskva: Nauka.
3. Nida E.A. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: E.J. Brill.
4. Sayfullayeva R., Mengliyev B. va boshqalar. (2010). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Arapov G.N. (2019). Comparative Analysis of Some English and Uzbek Proverbs. International Journal of Research, 6(11).